

Nr 48

Av herrar **Helén** och **Swedberg**, om en rådgivande folkomröstning angående ett lösande av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat.

1800-talets liberala samhälle präglades i flertalet länder av strävanden att ge kyrkosamfunden en friare ställning i förhållande till staten än som tidigare varit fallet. Den enskilde medborgarens religions-, samvets- och kulturfrihet blev under århundradets gång alltmera självfallen.

Under 1900-talet framträder särskilt efter det första världskriget mång- enstädes ett nytt statsideal. Medan den liberala staten ville vara en ram kring ett skiftande innehåll utformades nu i praktiken en statsideologi med stark inriktning på enhetlighet och totalitet. En delvis förändrad syn på kyrkobergreppet ingick i denna ideologi.

Det är mot denna bakgrund naturligt att frågan om statens och kyrkans inbördes förhållande i många länder under 1900-talet diskuterades och behandlades från delvis andra förutsättningar än de renodlade religionsfrihetssynpunkterna, som dominerade ställningstagandena mot 1800-talets slut.

Den förändrade frågeställningen har beskrivits av Jens Nørregaard i hans bok *Stat och kyrka i Europa* — tillägnad den teologiska fakulteten vid Uppsala universitet och ursprungligen utformad som Olaus Petri-föreläsningar där 1948 — på följande vis:

Den gamla, exklusiva statskyrkligheten, enligt vilken staten var konfessionsstat och statskyrkan nästan allenarådande, har mer och mer avvecklats, och önskan om att få den tillbaka torde i varje fall på protestantiskt område knappast vara särskilt framträdande. Från kyrklig sida är önskan om fria folkkyrkor i folkligt styrda stater, antingen i en viss förbindelse med staten eller helt fria, säkerligen allmän. På grund av olika religiösa schatteringar och olika historiska förutsättningar kunna önskemålen i enskildheter vara ganska olika, och det finns på grund av skiftande traditioner en lång rad av möjligheter, då det gäller deras närmare utformning. Förutsättningen är, att kyrkan är det hon bör vara och samlar sig kring sin egentliga uppgift och därmed också naturligen och med nödvändighet utför en samhällsnyttig gärning, som utgör det städse förenande bandet.

Den autoritära lösningen av spörsmålet om stat och kyrka har icke tillvunnit sig kyrkligt bifall, icke ens i det katolska Italien, där den till en början syntes i överraskande grad tillmötesgå kyrkans frihetskrav. Det är denna som mer än något annat medfört, att den mest brännande frågan icke som tidigare varit fallet är den om statskyrka eller frikyrka, utan

den, om staten icke blott åter vill öka sitt inflytande över kyrkan, utan om den vill inrikta sig på att i så hög grad som möjligt utestänga den. Det mest hotande är kanske att den liberala staten har visat vissa tecken på en liknande inställning och att den genomförda socialistiska staten i detta avseende kan tänkas gå ännu ett steg längre. Hela detta spörsmål är ett spörsmål av mycket allvarlig karaktär för hela kristenheten. Varje kyrka måste på allvar söka klargöra sin ställning i denna situation.

Det finns goda skäl att mot denna bakgrund söka bilda sig en uppfattning om den svenska kyrkans ställning gentemot staten och gentemot sina medlemmar. Vid de försök till en karakteristik av det svenska kyrkobergreppet, som har gjorts, har ett genomgående drag varit betonandet av att den svenska kyrkan är en folkkyrka, icke i trängre mening ett bekännelse-samfund. Däri ligger en viktig utgångspunkt för fortsatta resonemang.

I samband med riksdagsdebatterna 1950 klargjordes av olika talesmän för svenska kyrkan att den tolkning av folkkyrkobergreppet, som gör det angeläget för kyrkan att inom sina led behålla även de medborgargrupper, vilka företer en indifferent eller rent av ointresserad hållning gentemot det religiösa budskapet, ingalunda förutsätter folkkyrkans organisatoriska bundenhet vid statsmakten. Detta fastslogs uttryckligen av en av dem som i första kammaren förde allmänna beredningsutskottets talan gentemot motionären herr Nerman, nämligen ledamoten av Stockholms domkapitel herr Göransson.

Det torde också efter dessa debatter vara tydligt att ett skiljande av stat och kyrka ingalunda innebär att staten automatiskt blir ointresserad av de värden som den kristna religionen och kyrkans verksamhet företräder. De religiösa strävandena kan och bör liksom annan ideell verksamhet stödjas i lämplig form. Ett förordande av en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka har därför inte något med frågan om inställningen till den kristna religionen i och för sig att göra. Ett förordande av en sådan upplösning bör i stället vila på den principiella grunden att kyrkan garanteras full frihet i fråga om sina inre angelägenheter samt att det religiösa ställningstagandet så långt som möjligt innebär en personlig avgörelse. Den personliga livshållningen och gudsupplevelsen hos den enskilda människan, ej ett statligt eller socialt betingat tvång, bör vara vägledande för varje människas kyrkotillhörighet, men man måste dock ha klart för sig att "även en från staten fri folkkyrka skulle fortsätta att i sig upptaga de människor som oavsett bekännelse-troheten ville höra dit" (Hardy Göransson).

Frågan om statens och kyrkans inbördes organisatoriska förhållanden har vid flera tillfällen tidigare varit föremål för riksdagens behandling. Det kan erinras om att andra kammaren såväl 1909 som 1918 biföll motio-

ner som innehöll yrkanden om utredning av frågan om en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka. Båda dessa gånger avslogs emellertid motionerna av första kammaren. När riksdagen 1950 behandlade motioner av herrar Nerman och J. W. Johnsson, varav den förre begärde "utredning om statskyrkosystemets avskaffande" och den senare "undersökning utifrån såväl statliga som kyrkliga synpunkter, huruvida en helt ny reglering av förhållandet mellan stat och kyrka nu är möjlig och önskvärd", avslogs bägge motionerna med hänvisning till att dissenterlagkommitténs förslag följande år väntades föranleda ny religionsfrihetslag.

Denna lag har nu varit i kraft i tre år och till sina verkningar blivit föremål för mycket skiftande bedömningar. Det faktum att ett förhållandervis ringa antal medborgare begagnat sig av den vidgade utträdesrätt, som fastställdes av 1951 års riksdag, har av vissa bedömare uppfattats som ett förtroendevotum för den nuvarande kyrkoformen medan åter andra tolkat detta som ett utslag av en avsevärd likgiltighet inom stora medborgargrupper för själva kyrkotillhörigheten. Det bör också uppmärksammas att partipolitisk propaganda förekommit som direkt tagit sikte på att hos religiöst indifferent medborgargrupper vidmakthålla eller frammana ett intresse för kyrkans finansiella skötsel. Det torde knappast kunna förnekas att det ytterligt låga valdeltagandet vid senaste kyrkofullmäktigeval skulle ha blivit ännu något lägre, såvida icke en propaganda av denna art framkallat röstningsdeltagande av väljare, vilka vägledes mindre av intresse för det kyrkliga livet än av allmän omtänksamhet om skattemedlens lämpliga användning.

Den nya religionsfrihetslagen har haft många goda verkningar. Samtidigt måste dock konstateras att ur svenska kyrkan har utträtt personer med klart genomtänkt uppfattning av de religiösa spörsmålen — och till denna kategori torde böra räknas såväl sådana som tillhör frikyrkliga samfund eller andra religiösa organisationer som sådana vilka icke alls tillhör något samfund — medan inom kyrkan alltjämt kvarstår många personer, stundom i beslutande ställning, vilka förhåller sig likgiltiga till kyrkans budskap eller kanske rent av negativa till dess speciella verksamhetsformer.

Det förefaller mot denna bakgrund inte otroligt att inom svenska kyrkan för närvarande finns åtskilliga medborgare som — i likhet med vad en framträdande förstakammarledamot yttrade vid motionsbehandlingen 1950 — önskar, att statens behandling av kyrkoinstitutionerna tar formen av "en process i tysthet, så att människorna en dag vaknade upp i ett samhälle, där man inte behövde dessa institutioner, emedan människornas be-

hov av sådana ting dött bort". Detta betraktelsesätt, att statens ställningstagande till sitt samband med kyrkan ej bör göras till föremål för öppen debatt utan ske i tysthet, ter sig för oss främmande och som ett olyckligt framtidsperspektiv. Vi ser häri en av anledningarna till att nu åter inför riksdagen aktualisera frågan om kyrkans och statens inbördes organisatoriska förhållande.

En utveckling i riktning mot ett vidgat inflytande över kyrkans verksamhet för sådana personer, som ej personligen och med full uppriktighet omfattar dess tro, måste ur ärlighetens och klarhetens synpunkter te sig djupt otillfredsställande. Skulle en sådan utveckling kompletteras med ingripande av statliga institutioner på det inom-kyrkliga planet vore det säkerligen ur kyrkans egen synpunkt ofrånkomligt att kräva ett upplösande av sambandet med staten.

Hittills har dylika utvecklingstendenser av kyrkan själv uppenbarligen bedömts som mindre påtagliga. Åtskilliga röster har emellertid i samband med prästlönerregleringen och pastoratsindelningsreformen framhållit riskerna av statsmaktens obehöriga intrång i kyrkans angelägenheter. Det måste likaså ha varit en anledning till olust att exempelvis kammarkollegium har gjort gällande att svenska kyrkan helt enkelt är den yttre formen för statens religiösa funktioner. Om en sådan tolkning vunne hävd skulle de kyrkliga församlingarnas frihet och den svenska sockenkyrko-traditionen väsentligt förtunnas. Tydligen i medvetandet härom formulerade sekreteraren i Göteborgs stifts pastoratsförbund, Sven Ljung, i nr 2 1951 av Tidskrift för pastoratsförvaltning, organ för Svenska pastorats riksförbund, sin uppfattning av dagsläget sålunda: "Vi bevittna hurusom en sekulariserad statsmakt utifrån de möjligheter och rättigheter, som den svenska traditionen på kyrkolagstiftningens område tillförsäkrar denna, lägger sin tunga hand på kyrkan. Alldeles särskilt märkbart är detta sedan jämnt ett årtionde tillbaka."

Hur snabbt insikten kan väckas om att det statliga inflytandet verkligen är en fara för kyrkans trosliv har åskådliggjorts genom 1953 och 1954 års händelser i Norge. Som en följd av den framställning biskop Schjelderup riktade till kyrkodepartementet för att få fastlagt huruvida han i sin polemik med professor Hallesby hade ställt sig utanför den evangelisk-lutherska bekännelsekyrkan lät departementet en rättslär, prof. Frede Castberg, utreda de konstitutionella och övriga rättsliga spörsmål som hade uppkommit i ärendet. Enligt Castbergs utredning skulle konungen i statsrådet enligt norsk grundlag vara högsta myndighet även i bekännelsefrågor och icke ens ha någon rättslig förpliktelse att därvid inhämta biskoparnas råd. Som svar på biskop Schjelderups direkta fråga förklarade departementet att denne icke hade ställt sig utanför bekännelsen.

Gentemot prof. Castbergs rättstolkning har många invändningar rests. I skriften "Till kirke og folk" har de norska biskoparna i november 1954 gjort bl. a. följande uttalanden:

I betenkningen gis det uten tvil flere punkter hvor grensen for det, som kan tåles, er overskredet, f. eks. når Regjeringen frikjennes for plikten til å rådspørre kirkelige sakkyndige selv i de mest åndelige saker, når den tilkjennes suveren rett til å endre kirkens ritualer, oppheve bestemmelsene om ordinasjon osv. Mest opplagt er grensekrenkelsen når Regjeringen påstås fritt å kunne gripe inn på selve budskapets og bekjennelsens område, f. eks. ved å fjerne bestemte trosledd fra kristendomsundervisningen.

Det alvorligste spørsmål i hele sammenhengen er nå om den kongelige resolusjon av 19. februar 1954 og den tilgrunnliggende departementstilrådingen virkelig har begått den overskridelse av grensen som rettsbetenkningen har anvist adgang til. I vide kretser er saken blitt oppfattet slik at statens kirkestyre har grepet inn i kirkens indre liv og tiltatt seg rett til å "autorisere" en lære som står i strid med skriftens og begjennelsens klare ord om fortapelsen.

Vi mener at det ikke er *nødvendig* å forstå saken slik, og vi tror ikke det har vært statsmyndighetens hensikt å ville bestemme over Guds ord og bekjennelsen. Men både fordi departementstilrådingen forsømmer å gi klart uttrykk for disse normers faktiske autoritet i kirken, og på grunn av den form selve avgjørelsen har fått, må det inrømmes at det er *mulig* å tolke den som en legalisering av en lære som ikke stemmer med det Skriften og begjennelsen sier.

Med muligheten av en slik forståelse for øye finner vi som kirkens tilsynsmenn å måtte si fra at noen statlig læremyndighet med hensyn til innholdet av sin bekjennelse kan kirken aldri anerkjenne. Heller ikke i det spørsmålet det her gjelder. Kirken må nå og alltid erklære for død og makteløs enhver avgjørelse — fra hvilken myndighet den så måtte komme — som setter seg ut over Kristi ord. Her gjelder det ikke menneskers rett til fri meningsdannelse, men Kristi guddomsære. — — — En ting er vi visse på: Ikke bare kirken selv, men hele folket er ubetinget best tjent med at kirken er åndelig fri fra alle jordiske herrer for lydig å kunne tjene den ene himmelske Herre og Hans ord. Det vitner all historie om — ikke minst den tunge og rike historien som ligger bare et ti-år bak oss.

Den offisiella Årbok for den norske kirke 1955 konstaterar att "den gjensidige givaktsstilling mellom stat og kirke som Oslobispen i et intervju ved nyttårstid 1954 mente å konstatere, er framdeles till stede".

I Sverige har samtidigt inträffat att en biskops ställning till sitt ämbete och prästkall avgjorts genom beslut av allmän och administrativ domstol utan att vare sig prästerskap eller kyrkliga institutioner haft möjlighet att påverka ärendets sakliga utgång.

Det kan givetvis hävdas att det först tillkommer den svenska kyrkan och dess ledande företrädare att dra konsekvenserna av händelser av denna art. Ett direkt initiativ till upplösande av de organisatoriska ban-

den mellan stat och kyrka bör också enligt vår mening helst tas av kyrkan själv. Däremot finner vi det icke onaturligt att personer, som av livsåskådningsskäl eller av välgrundade praktiska orsaker kommit att intressera sig för relationerna mellan stat och kyrka, framställer önskemål, som syftar till vinnande av större klarhet om konsekvenserna av en upplösning av dessa band. Sådana utredningskrav har också som ovan nämnts framställts i riksdagen av såväl kyrkliga som icke- kyrkliga företrädare.

Det ting som därvid i första hand anses böra bli föremål för särskilt studium är kyrkobyggnadernas ägorättsförhållande och vård, allmänna kyrkofondens ställning och utnyttjande, frågan om s. k. kyrkoegendom över huvud, kyrkans beskattningsrätt, anordningar efter en eventuell skilsmässa från staten beträffande kyrkans högsta ledning, prästutbildningen och den teologiska forskningens ställning vid universiteten, den andliga vården på samhällets offentliga vårdinrättningar, inträdes- och utträdesförfarandet till kyrkan, äktenskapsregistreringen, vigselrätten, folkbokföringen och helgdagarnas giltighet samt slutligen ett ev. statligt ekonomiskt stöd till en självständig folkkyrka.

Beträffande flera av dessa omfattande frågor — dock med undantag för dem som är av historisk-rättslig och lagtolkande natur — gäller att de knappast kan effektivt utredas utan att i direktiven för utredningen angetts i vilken huvudsaklig riktning statsmakternas intentioner går. Ett igångsättande av en utredning förutsätter enligt vår mening att Kungl. Maj:t och helst även riksdagen i princip tagit ställning till villkoren för ett eventuellt skiljande av staten från kyrkan. Om staten skulle — vilket vi dock betraktar som uteslutet — följa det socialdemokratiska parti-programmets krav att "av kyrkan disponerade egendomar stannar i samhällets ägo" finge utredningen givetvis en helt annan inriktning än om det motsatta alternativet skulle gälla: kyrkan behåller all s. k. kyrkoegendom och alla därmed sammanhängande förmåner.

För vår egen del har vi funnit en tillfredsställande formel för ett principiellt ställningstagande i satsen: "De organisatoriska banden mellan stat och kyrka löses under betingelser som är betryggande för kyrklig verksamhet och kristet kulturliv". Det är dock självfallet att en sådan formel kräver en grundläggande precisering inom de olika utredningsområden som ovan blivit nämnda.

Därvid är först att märka att ett upplösande av de organisatoriska banden främst skulle innebära att ingen automatiskt bleve medlem av svenska kyrkan. Detta förhållande skulle dock ingalunda utesluta möjligheten för föräldrar som så önskar att exempelvis genom dop låta sina minderåriga barn bli medlemmar av svenska kyrkan.

Vidare följer att de statliga organens inflytande på kyrkans ledning skulle upphöra samt att de "civila" förvaltningsutgifter som åvilat prästerskapet överförs på andra instanser.

Vad beträffar den s. k. kyrkoegendomen förefaller oss den självklara innebörden av formeln vara den att kyrkan vid en eventuell skilsmässa behåller i varje fall all den nuvarande egendom som tillkommit kyrkan genom donation. Vidare torde det vara oundgängligt att staten redan före utredningens igångsättande utfäster sig att vårda eller genom bidrag svara för vården av sådana kyrkor, som konstateras ha karaktär av värdefulla byggnadsminnesmärken. I den mån staten skulle själv överta dessa byggnader måste kyrkan ges fri dispositionsrätt till kyrkorummet. Övriga kyrkobyggnader förutsättes vara församlingarnas egendom. Därutöver skulle statens garantera svenska kyrkan en sådan inkomstställning att under den övergångstid som omfattar alla vid beslutets ikraftträdande tjänstgörande prästers livstid ingen försämring i deras löne- och pensionsförmåner behövde inträda.

I fråga om prästutbildningen skulle staten exempelvis utfästa sig att vid minst ett universitet bevara en fullständig fakultet för teologisk forskning och undervisning. Det torde böra prövas huruvida icke staten under en övergångstid bör bestrida kostnaderna för den särskilda prästutbildning som borde ske vid av kyrkan anordnade seminarier efter avlagd teologisk examen.

I fråga om de principer som borde vägleda en fortsatt utredning av de lämpliga formerna för vigfels anordnande vill vi framhålla följande. Enligt motionärernas mening är den idealiska gestaltningen av de yttre formerna för äktenskapets ingående förknippad med principen om obligatoriskt civiläktenskap. Tanken därpå har av dissenterlagskommittén avvisats med en hänvisning till hur få som nu anlitar borgerlig vigsel, och att det för de övriga skulle betyda en opraktisk omgång att behöva anlita en borgerlig vigselförrättare före den religiösa akten, som de ändå inte vill avstå ifrån. Samtidigt erinrade kommittén om att det religiösa momentet vid vigseln bidrar till att bevara helgden över äktenskapets ingående och att stärka den äktenskapliga gemenskapen.

Kommitténs uppfattning om det opraktiska med obligatoriska civiläktenskap skulle kanske kunna anses vara riktig, om det enda alternativet till det av kommittén hyllade systemet vore en obligatorisk borgerlig vigsel i stil med den nuvarande, sålunda en högtidlig ceremoni, vid vilken förutsattes kontrahenternas personliga inställelse inför en vigselförrättare. Emellertid skulle man mycket väl kunna tänka sig en betydligt mera praktisk lösning, om man mer toge fasta på att äktenskapet har två vitt

skilda sidor, den "juridiska" och den personliga. De krav, som ur juridisk synpunkt kan uppställas på formerna för äktenskapets ingående, skulle utan svårighet kunna tillgodoses genom ett förfarande av liknande innehåll som det nuvarande lysningsförfarandet jämte erforderliga registreringsåtgärder. Sedan dessa förberedande åtgärder vidtagits, kunde för alla dem som så önskar den personliga sidan tillgodoses vid en icke-obligatorisk, högtidlig ceremoni, för vilken kontrahenterna i så fall skulle kunna välja mellan en borgerlig vigselförrättare och en prästman, en folkkyrklig eller en frikyrklig.

Vad beträffar helgdagarnas giltighet finner vi det naturligt att ett ev. upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka ej i och för sig skulle påverka denna fråga.

Vad slutligen gäller frågan om ett kontinuerligt statligt ekonomiskt stöd till en fristående folkkyrka anser vi det rimligt att en utredning tar ställning till såväl möjligheten för kyrkan att på grundval av allmänna debiteringslängder beskatta sina medlemmar som till eventualiteten av ett därmed jämförbart, årligt statligt bidrag, utformat i parallellitet med samhällets stöd åt andra allmännyttiga och ideella ändamål.

De försök till preciseringar som härovan gjorts fyller inget annat syfte än att ge en uppfattning om innebörden av den angivna formeln: "De organisatoriska banden mellan stat och kyrka löses under betingelser som är betryggande för kyrklig verksamhet och kristet kulturliv". Vi förutsätter självfallet att om riksdagen av Kungl. Maj:t skulle inbjudas att fatta ett principbeslut om att låta utreda en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka eller om att låta anordna rådgivande folkomröstning i denna fråga långt noggrannare preciseringar av de kommande direktiven skulle göras i propositionen.

Vid riksdagsbehandlingen 1950 anfördes i debatten mycket skiftande uppfattningar av denna frågas läge i folkopinionen. Mot denna bakgrund finner vi det naturligt att ej inför riksdagen nu framlägga ett yrkande om utredning utan i stället om anordnande av en rådgivande folkomröstning, gällande en upplösning under de betingelser som angivits i den ovannämnda formeln. Skulle en majoritet av landets röstberättigade medborgare uttala sig emot en sådan upplösning förefaller oss detta samtidigt innebära en värdefull upplysning om svenska kyrkans nuvarande ställning i vårt folks medvetande. Skulle däremot flertalet önska en sådan upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka måste det för Kungl. Maj:t och riksdagen innebära en klar anvisning om hur det erforderliga utredningsarbetet bör bedrivas.

Med stöd av vad i motionen anförts anhåller vi därför,
att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl.
Maj:t hemställa om proposition beträffande anordnande
år 1957 av rådgivande folkomröstning angående ett lösande
av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat
under betingelser som är betryggande för kyrklig verksamhet
och kristet kulturliv.

Stockholm den 20 januari 1955.

Gunnar Helén

Ruben Swedberg

Nr 49

Av herr **Nelander m. fl.**, om viss ändring i den kommunala vallagen.

(Lika lydande med motion nr 42 i Första kammaren)

Stockholm den 20 januari 1955.

Eric Nelander

Harry Carlsson

Olaus Nyberg

Yngve Hamrin
